

Małgorzata Ciczowska-Giedziun

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

(Nie)odkryte możliwości wspierania rodziny w środowisku lokalnym

Social environment resources and their use in family support

ABSTRACT: Every family and every local environment has at its disposal strengths and abilities to support each other and to develop. Combining these attributes together brings benefits to both environments and makes it easier to face challenges and problems. In this particular case, support is perceived as a two-way, mutual process bringing benefits to both sides. The aim is to build, both in families and in the local community, attitudes leading to understanding, participating and being involved in the process and subjective treatment of all participants. This article aims to highlight the already existing solutions of family support in local environment and to seek the ones that haven't been yet tapped into. The discussion shall focus on such issues as family support, the ability to participate in local community and different forms of family support available at particular social levels. The search for these opportunities, their conditioning and building an integrated family support system in local environment becomes one of the hardest challenges for the nearest future.

KEYWORDS: Family, local environment, family support, community capacity-building approach, integrated family support system in local environment.

STRESZCZENIE: Każda rodzina i środowisko lokalne mają niezbędne siły i możliwości, aby się wspierać i rozwijać. Połączenie tych sił przynosi korzyści obu środowiskom wychowawczym, a także pozwala stawiać czoła istniejącym zagrożeniom i niepokojom. Wspieranie rozumiane jest tu jako proces dwustronny i wzajemny, czyli korzystny dla uczestniczących w nim stron. Zmierza też do budowania – zarówno wśród rodzin, jak i społeczności lokalnej – postaw rozumiejących, uczestniczących i zaangażowanych w proces, opartych na podmiotowym traktowaniu wszystkich uczestników działań. Celem artykułu jest przybliżenie już odkrytych i poszukiwanie tych jeszcze nieodkrytych możliwości i rozwiązań wspierających rodzinę w jej najbliższym

otoczeniu. Rozważania dotyczyć będą następujących kategorii: wsparcie rodziny, zdolność do partycypacji w społeczności lokalnej oraz formy wsparcia rodziny na różnych poziomach społecznego funkcjonowania. Poszukiwanie i odkrywanie tych możliwości, ich uwarunkowań oraz budowanie zintegrowanego systemu wspierania rodzin w środowisku lokalnym staje się jednym z ważniejszych wyzwań najbliższej przyszłości.

SŁOWA KLUCZOWE: Rodzina, środowisko lokalne, wspieranie rodziny, zdolność do partycypacji w społeczności lokalnej, zintegrowany system wspierania rodzin w środowisku lokalnym.

Wprowadzenie

Wzrost zainteresowania wsparciem rodziny w środowisku lokalnym wśród teoretyków i praktyków wynika z kilku powodów. Współczesne rodziny doświadczają różnorodnych, dynamicznych procesów społecznych, np. migracji i rozwodów, które mogą wpływać na jej funkcjonowanie. Pomoc i wsparcie oferowane rodzinie w środowisku lokalnym jest niewystarczające i nieadekwatne do potrzeb, szczególnie w przypadku rodzin niekorzystających z pomocy społecznej. Potrzeby tzw. typowych rodzin w zakresie poziomu i kierunków wsparcia w środowiskach lokalnych zazwyczaj nie są znane z powodu braku diagnoz (Biernat, Przeperski 2016; Chaskin 2006; Crow, Allan 2000). Kolejnym powodem jest częstsza koncentracja rodzin na swoich indywidualnych potrzebach i problemach, powodująca izolację od otoczenia, w którym funkcjonują.

Każda rodzina i środowisko lokalne mają niezbędne siły i możliwości, aby się wspierać i rozwijać. Łączenie tych sił przynosi korzyści obu środowiskom wychowawczym, a także pozwala stawiać czoła istniejącym zagrożeniom i niepokojom. Wspieranie rozumiane jest tu jako proces dwustronny i w efekcie wzajemny, czyli korzystny dla uczestniczących w nim stron. Zmierza też do budowania – zarówno wśród rodzin, jak i społeczności lokalnej – postaw rozumiejących, uczestniczących i zaangażowanych w proces, opartych na podmiotowym traktowaniu wszystkich uczestników działań.

Podstawą wspierania rodzin mogą być rozwiązania elastyczne, otwarte, a nawet hybrydowe, łączące elementy instytucjonalne i pozainstytucjonalne, formalne i nieformalne, systemowe i pozasystemowe; każde, które mogą przysłużyć się rozwiązywaniu problemów w rodzinie. Zasobność i dostępność sieci instytucji i usług dla rodziny w środowisku jest tylko jednym z elementów jej prawidłowego funkcjonowania i powodzenia. Znaczenie odgrywają również tzw. czynniki miękkie, siły więzi społecznych (szczególnie instytucja sąsiedztwa), poziomu integracji, wzajemnego zaufania, aktywności społecznej mieszkańców, ale także lokalnej tradycji i doświadczeń w zakresie współpracy w realizacji wspólnych założeń (Biernat, Przeperski 2016).

Celem artykułu jest przybliżenie już odkrytych i poszukiwanie tych nieodkrytych jeszcze możliwości i rozwiązań wspierających rodzinę w jej najbliższym otoczeniu. Rozważania dotyczyć będą takich kategorii, jak: wsparcie rodziny, zdolność do partycypacji w społeczności lokalnej oraz formy wsparcia rodziny na różnych poziomach społecznego funkcjonowania. Poszukiwanie i odkrywanie tych możliwości, ich uwarunkowań oraz budowanie zintegrowanego systemu wspierania rodzin w środowisku lokalnym staje się jednym z ważniejszych wyzwań najbliższej przyszłości.

Wsparcie rodziny w środowisku lokalnym

Pojęcie wspierania rodzin (ang. *family support*), mimo że odnosi się do kilku teoretycznych koncepcji, m.in. wsparcia społecznego, kapitału społecznego i wykluczenia społecznego, w literaturze najczęściej definiowane jest jako rozwój i organizowanie różnorodnych działań (np. programów dla rodziców, grup wsparcia itp.) przez instytucje rządowe i organizacje pozarządowe w środowisku lokalnym (Chaskin 2006; Maluccio i in. 2002). Są to, jak podkreśla Sue Miller (2010), „wszystkie te działania, które pomagają rodzicom rozwijać ich umiejętności, tak aby mogli pełnić role rodzicielskie” (s. 56). W podobnym tonie definiują to pojęcie amerykańskie organizacje pomocy dziecku i rodzinie, np. *The Child Welfare League of America* oraz *Family Resource Coalition*. Obecnie obserwuje się zmianę paradygmatu w postrzeganiu wsparcia rodziny: od działania jednowymiarowego do holistycznego, od wyrównywania, korekcji do profilaktyki i wspierania, od deficytów do zasobów (Saleebey 1996), od hierarchiczności do partnerstwa (Dolan i in. 2006), od scentralizowanego i zbiurokratyzowanego systemu do lokalnych rozwiązań (Chaskin 2006).

Nowe spojrzenie na wspieranie rodzin znajduje odzwierciedlenie w określonych zasadach charakteryzujących praktyczne działania wspierające: partnerstwo rodzin i profesjonalistów (Mendel 2002), reagowanie na realne potrzeby rodzin (Dolan i in. 2006), pracę opartą na mocnych stronach jednostek, grup i społeczności (Saleebey 1996), wzmacnianie sieci wsparcia (Kawula 2008; Grotowska-Leder 2008), kształtowanie w rodzinach umiejętności samostanowienia (Karoly 1993), czy działania inkluzyjne (Dolan i in. 2006).

Wsparcie oferowane rodzinie może na nią oddziaływać w dwojaki sposób: pełnić rolę tzw. bufora dla trudności, problemów lub krytycznych wydarzeń, których rodzina i jej otoczenie może doświadczać lub stać się jednym ze sposobów radzenia sobie w zaistniałej sytuacji (Szluż 2007). W ostatnich latach znacząco wzrasta ranga wsparcia rodzin, zarówno w sensie realnym, jak i potencjalnym. Jak określa Mikołaj Winiarski (2014), jest ono swoistym bufo-

rem chroniącym rodzinę przed utratą pełnej samodzielności i sprawności życiowej, a także stymulatorem sił ludzkich, kondycji człowieka i jego rodziny, niezbędnych w przewyżnianiu różnorodnych granic własnych możliwości. Dąży ono do wyzwania i uruchamiania mocnych stron i zasobów członków rodzin. Charakteryzuje się również tym, że jest postępowaniem naturalnym, spontanicznym i opartym na zasadzie dobrowolności „dającego” i „biorącego”. Dzięki wsparciu poszerza się i rozbudowuje sieć społeczna rodziny.

Zdolność społeczności lokalnej do partycypacji w środowisku lokalnym

Analiza możliwości środowiska lokalnego oraz społeczności lokalnych w kontekście wspierania rodzin pozwala spojrzeć na to zagadnienie z kilku perspektyw. Po pierwsze, środowisko lokalne może być postrzegane jako kontekst uwzględniany w planowaniu i dostarczaniu działań wspierających rodziny. Istotne są uwarunkowania i dynamika rozwoju danego środowiska oraz sposób, w który te zjawiska wpływają na odbiorców wsparcia. Po wtóre, możliwości środowiska lokalnego mogą być definiowane jako cel interwencji, np. programy zapewniające mieszkania, pomoc w znalezieniu zatrudnienia. Po trzecie, środowisko lokalne oraz społeczność lokalna mogą być traktowane jako podmiot działania zorganizowanego systemu wspierającego rodziny. Po czwarte, członkowie społeczności lokalnej mogą uczestniczyć w planowaniu, podejmowaniu decyzji oraz ewaluacji działań związanych z pomocą rodzinie (Chaskin 2006).

Podejście mówiące o zdolności do partycypacji w społeczności lokalnej (ang. *community capacity-building approach*) zbliża społeczność do rozwiązywania problemów w środowisku. Chociaż termin ten jest często używany w przestrzeni publicznej (społecznej, politycznej, ekonomicznej), nadal istnieje spór o to, jak najlepiej go zdefiniować (Noya i in. 2009). Robert J. Chaskin (2009) proponuje, aby rozumieć je jako „interakcję kapitału ludzkiego (zasoby i możliwości jednostki), zasobów organizacyjnych (instytucje i organizacje działające na rzecz środowiska), oraz kapitału społecznego (relacje jakie istnieją pomiędzy społecznością a organizacjami działającymi na jej rzecz), wykorzystywaną do rozwiązywania wspólnych problemów, bądź do ulepszania lub do podtrzymywania dobrobytu danej społeczności” (s. 34). Innymi słowy, głównym celem koncepcji zdolności do partycypacji w społeczności lokalnej jest wzmacnianie tożsamości lokalnej i poczucia przynależności do społeczności oraz budowanie struktur, które mogą ułatwić trwałą zmianę i umożliwić społecznościom samodzielne rozwiązywanie własnych problemów. Kluczowym

celem tej koncepcji jest wzmocnienie społeczności jako podmiotu chroniącego i wspierającego rodziny oraz dzieci. Takie podejście ma przyczynić się do szerszego rozwoju społeczności lokalnej i budowania społeczeństwa obywatelskiego, a także wzmocnienia zdolności społeczności do określania priorytetów i możliwości skutecznego wspierania rodzin (Chaskin 2006).

Koncepcję zdolności do partycypacji w społeczności lokalnej charakteryzuje kilka powiązanych zasad, które należy rozpatrywać w całości: rozpoznawanie potrzeb społeczności (Lohar i in. 2013), organizowanie oddolnych praktyk (Bell i in. 2010), koncentrowanie się na mocnych stronach (Saleebey 1996), inkluzyjna praktyka (Bell i in. 2010), rozwijanie infrastruktury pomocy i wsparcia (Bell i in. 2010; Chaskin 2009; Dower, Bush 2003), dążenie do trwałości zmian (Bell i in. 2010). Brak jednego z tych czynników może wpływać na mniejszą efektywność działania danej społeczności. Wspierające może być korzystanie z dobrych praktyk, pod warunkiem uwzględnienia kontekstu i możliwości danego środowiska. Ważne jest też elastyczne podejście do realizacji wsparcia, diagnozowanie potrzeb i ewaluacja działań prowadzonych w danej społeczności.

Możliwości wspierania rodziny w różnych wymiarach jej społecznego funkcjonowania

Wspieranie rodziny w środowisku lokalnym można rozpatrywać w czterech wymiarach: jednostkowym (rodzinne zasoby), lokalnych sieci wsparcia (grupy samopomocowe), instytucjonalnym (rozwój struktur organizacyjnych, organów pomocy społecznej, urzędów, stowarzyszeń) oraz polityki społecznej (rozwój metod demokratycznego uczestnictwa) (por. Chaskin 2009; Herriger 2006; Krasiejko 2010). Działania wspierające rodzinę na każdej z tych płaszczyzn charakteryzują wspomniane już zasady przypisane koncepcjom wspierania rodziny oraz zdolności do partycypacji w środowisku lokalnym. Część z nich jest wspólna dla obu kategorii: rozpoznawanie potrzeb, odwoływanie się do możliwości obu stron czy realizowanie praktyki inkluzyjnej.

Wymiar pierwszy – poszukiwanie i wydobywanie zasobów rodziny

Obecnie w wielu modelach pracy socjalno-wychowawczej z rodziną podkreśla się potrzebę poszukiwania i odkrywania zasobów rodziny. Termin „zasoby rodzinne” funkcjonuje w obszarach różnych nauk, m.in. psychologii, pedagogiki społecznej, pracy socjalnej oraz poradnictwa. Są to wewnętrzne i zewnętrzne elementy środowiska rodzinnego jednostki sprzyjające jej rozwojowi, a także pomagające przezwyciężać kryzysy występujące w rodzinie. Jak

pisze Stanisław Kawula (2009), stanowią je wszelkie potencjały, możliwości: a) pojedynczych osób w rodzinie; b) rodziny jako systemu oraz c) najbliższego otoczenia rodziny, które należy wykorzystać dla jej aktywizacji, modernizacji i regeneracji, a także rewitalizacji, szczególnie w sytuacjach kryzysowych.

Pojęcie rodzinnych zasobów możemy odnieść do różnych koncepcji opisywanych w literaturze, np. sił społecznych Heleny Radlińskiej (1961), *resilience* („prężność”) (Goldenberg, Goldenberg 2006), *empowerment* (Szmagalski 1994), a także pracy socjalnej opartej na zasobach Denisa Seleebeya (1996). W literaturze pojawiło się kilka klasyfikacji zasobów rodzinnych, proponowanych przez różnych autorów: Stevana E. Hobfolla, Boda Klemenza, Hamiltona McCubbina, Klause Schneewinda, Stanisława Kawulę, Marka Karpela oraz Martę Kuleszę (2009, 2010). Określenie typologii zasobów rodziny może być uznane za jeden z wyznaczników pracy socjalno-wychowawczej, opiekuńczej czy terapeutycznej, stanowiący podstawę do określania planu współdziałania i wspierania rodziny (por. Kawczyńska-Butrym 2011).

Stosunkowo nową kategorią pojęciową w polskiej literaturze jest tzw. rodzina silna, definiowana jako ta, która dobrze radzi sobie ze swoim rozwojem, adaptacją i funkcjonowaniem, potrafi sama rozwiązywać swoje problemy oraz osiągać satysfakcjonujący dobrostan (por. Biernat, Przeperski 2016). Niewątpliwie są to rodziny, które w środowisku lokalnym mogą stanowić istotne źródło wsparcia rodzin z grupy ryzyka oraz mają potencjał rozwoju społeczności lokalnej. Silne rodziny tworzą bowiem funkcjonalne więzi ze środowiskiem. Są one aktywne i angażują się w rozwój wspólnego dobra. Charakteryzuje je też symbiotyczna relacja z otoczeniem, duże zdolności adaptacyjne i umiejętność wykorzystywania zasobów środowiskowych w swoim rozwoju. Z relacji tej wynikają obustronne korzyści: rozwój rodziny jest sprzężony z rozwojem środowiska (Biernat, Przeperski 2016).

Polski ustawodawca przewidział możliwość wykorzystania potencjału takich rodzin, określając je w Ustawie z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. 2011, Nr 149, poz. 887) mianem rodzin wspierających. Są to rodziny z bezpośredniego otoczenia dziecka, czyli np. sąsiedzi lub rodziny zaprzyjaźnione. Pomagają oni rodzinie przeżywającej trudności w opiece i wychowaniu dziecka, prowadzeniu gospodarstwa domowego, kształtowaniu i wypełnianiu podstawowych ról społecznych (Kanos 2016). Forma ta jednak bardzo rzadko występuje w praktyce. W 2014 r. funkcjonowały 44 rodziny wspierające, czyli tyle samo co w roku 2013. Z ich pomocy korzystało w 2014 r. jedynie 49 rodzin (*Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2014 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, Dz.U. 2015, poz. 332, z późn. zm.). Rola tego roz-

wiązania, opierającego się na potencjale lokalnym, wciąż nie jest jeszcze dostatecznie doceniana.

Wymiar drugi – tworzenie lokalnych sieci wsparcia

Zasoby mogą być również atrybutem środowiskowym, określanym jako możliwości, lokalne sieci wsparcia, działania wspierające i pomocowe. Jak pisze Kawula (2012), są to również wszelkie potencjały, które można wykorzystać do zmian w środowisku mających na celu ułatwienie funkcjonowania w nim rodzin. Interesującą ilustracją charakteryzującą to stanowisko jest szeroko opisywana metoda Konferencji Grupy Rodzinnej (Przeperski 2015).

Tworzenie lokalnych sieci wsparcia rodziny może się również odbywać poprzez realizację różnych programów pomocowych i wspierających. Wyróżnia się ich kilka poziomów. Pierwsza grupa to programy wsparcia rodziny/rodziców. Są to ogólnie dostępne działania prewencyjne, nastawione na poprawę funkcjonowania i wzmocnienie rodzin. Najczęściej adresowane są do młodych rodziców stawiających sobie za cel wzmocnienie swojej pozycji i wiary we własne możliwości wychowawcze oraz zapewnienie dzieciom wspierającego środowiska wychowawczego. Programy te mają charakter informacyjno-edukacyjny, np. „Szkoła dla Rodziców” (Sakowska 1999). Kolejna grupa to programy pomocy rodzinie, adresowane do rodzin z różnymi typami potrzeb i problemów, np. „Dobry Rodzic – Dobry Start” (Kornatowska, Lewandowska 2007), „Home Start”, „Wolontariusz w Rodzinie” (Szredzińska, b.d.). Ostatnią grupę są programy intensywnej interwencji w sytuacji kryzysu, np. amerykański program „Homebuilders” (Ryan, Schuerman 2004). Oferują one pomoc w szczególnie trudnych sytuacjach, np. poważnego zagrożenia dobra dziecka, przezwyciężenia kryzysu, w celu nieumieszczenia dziecka poza domem. Pomoc ta ma charakter intensywny, często realizowany w domu klienta, z włączeniem instytucji, doradców, wykwalifikowanych specjalistów (Stelmazuk 1994; Kantowicz 2014).

Wiele z tych programów wykorzystuje zdolność do partycypacji w życiu społeczności lokalnej. Na szczególną uwagę zasługuje jeden z nich, znany w wybranych krajach „Home Start” a „Wolontariusz w rodzinie” w realiach polskich. Jego celem jest wspieranie rodzin z małym dzieckiem (0–5 lat), które z różnych względów znajdują się w trudnej sytuacji, spowodowanej np. izolacją społeczną, trudnościami w odnalezieniu się w nowej sytuacji rodzicielskiej, niepełnosprawnością, chorobą, ubóstwem, wielodzietnością, rodzicielstwem w młodym wieku, problemami w relacjach rodzinnych, przemocą domową itp. (Asscher i in. 2008). Jest to program głęboko zakorzeniony w danej społeczności lokalnej, którego celem jest włączanie rodzin z małym

dzieckiem w życie tej społeczności poprzez dostarczanie im informacji o dostępnej ofercie i zachęcanie do korzystania z niej (Gottlieb, Gillespie 2008; Egerton, Mullan 2008).

Program oferuje rodzinie różnego rodzaju wsparcie. Najwięcej rodzin korzysta z pierwszego wariantu – wsparcia w domu. Przeszkoleni wolontariusze, sami będący rodzicami, odwiedzają rodziny w ich domu, zwykle raz w tygodniu na kilka godzin. Niektóre społeczności lokalne w ramach „Home Start” oferują rodzicom będącym w podobnej sytuacji życiowej możliwość uczestniczenia w grupach wsparcia, w których dzielą się swoimi doświadczeniami rodzicielskimi oraz zapewniają sobie pomoc w trudnych momentach. Istnieje możliwość, aby na spotkania przychodzić z dziećmi, które dzięki temu mają kontakt z rówieśnikami; w tym czasie mogą się wspólnie z nimi bawić lub spędzać czas z rodzicami. Trzecią formą są specjalistyczne grupy wsparcia oferujące bardziej pogłębioną, specjalistyczną pracę w grupach, np. dla samotnych rodziców, młodych mam przeżywających depresję poporodową (Aar 2015).

Podobne założenia programowe realizowane są w polskiej odsłonie tego programu. Różnią się one od siebie jedynie skalą działań oraz nieco odmiennym kontekstem środowiskowym. W odróżnieniu od doświadczeń brytyjskich, gdzie „Home Start” jest programem rządowym, polskie organizacje pozarządowe i fundacje muszą same pozyskiwać fundusze na jego realizację. Jediną instytucją w Polsce, która wykorzystuje ten program, jest Fundacja Dzieci Niczyje (obecnie: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę; szerzej na ten temat w: Ciczowska-Giedziun 2016). Jest to ważny obszar do zagospodarowania, ponieważ oddolne inicjatywy, ruchy, organizacje społeczne uzupełniające instytucjonalną strukturę państwa są niezbędnym ogniwem życia zbiorowego – gwarancją pełniejszego zaspokajania potrzeb ludzkich, narzędziem osiągnięcia celów społecznych lub grupowych przez samopomoc i współdziałanie (Pilch 1993).

Programy wspierające rodziny oferują szeroką pomoc, pozwalają również lepiej zrozumieć potrzeby rodziców i dzieci, zwłaszcza w kwestii rodzicielstwa i wychowania. Mogą ponadto pomóc budować sieci wsparcia w środowisku lokalnym, a także ułatwić rozpoznawanie ewentualnych zachowań krzywdzących dzieci. Nie tylko zaspokajają więc potrzeby rodzin, ale przyczyniają się również do rozwoju samoorganizacji i budowania odpowiedzialności wśród społeczności lokalnej, wpływając tym samym na jej samorządność i upodmiotowienie. Stanowią także jeden z podmiotów kształtowania dobrobytu społecznego. Jak podkreśla Barbara Smolińska-Theiss (2015), dzięki tym działaniom wzrasta znaczenie zasady pomocniczości, która nie tylko wyznacza granice ingerencji władzy, ale równocześnie zobowiązuje różne podmioty bliskie rodzinie (sąsiedztwo, gminę, parafię, szkołę, instytucje pomocy rodzinie) do zago-

spodarowania powstałej w ten sposób przestrzeni życiowej człowieka (dzieci, młodzieży i dorosłych). Chroni rodzinę przed nieuzasadnionymi ingerencjami i jednocześnie nakłada na nią odpowiedzialność za opiekę i wychowanie dzieci. Z drugiej strony, chroni państwo i inne podmioty przed nadmiernymi roszczeniami ze strony beneficjentów. Zasada ta stawia państwu i społeczności lokalnej, w których żyje rodzina i dziecko, zadanie budowy zintegrowanego systemu wspierania rodziny w środowisku lokalnym; przekazuje przy tym kompetencje na niższe szczeble, aby rozwiązywać własne problemy w ramach dostępnych możliwości. Wytwarzanie w społeczności lokalnej poczucia odpowiedzialności za siebie i bliskich, sprawstwa, postawy zaangażowania i partycypacji, motywacji do samoorganizacji są też istotnymi wyznacznikami tworzenia się społeczeństwa obywatelskiego.

Wymiar trzeci – rozwój instytucjonalny

Analizując trzeci wymiar wspierania rodziny w środowisku lokalnym w obszarze rozwoju instytucjonalnego warto wspomnieć, że w polskich realiach funkcjonują różne instytucje wspierające i pomagające rodzinie, np. ośrodki pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie, domy pomocy społecznej, placówki specjalistycznego poradnictwa (w tym rodzinnego), ośrodki wsparcia, interwencji kryzysowej oraz nowo tworząca się profesja asystenta rodziny (Krasiejko 2010). Są one dość dobrze opisane w polskim piśmiennictwie naukowym. Podejmowane przez nie działania kierowane są głównie do rodzin borykających się z konkretnymi problemami, np. z bezrobociem, ubóstwem, uzależnieniami, przemocą, niepełnosprawnością. Jednak w praktyce wciąż brakuje instytucjonalnych rozwiązań oferowanych tzw. rodzinom typowym (Biernat, Przeperski 2016). Tę lukę powoli zapełnia nowo tworząca się idea zintegrowanego wsparcia rodziny w środowisku lokalnym, czyli centra dla rodzin. W swojej najnowszej książce Tomasz Biernat i Jarosław Przeperski (2016) opisują koncepcję takich centrów, przybliżając też pierwsze placówki w Polsce.

Jak definiuje *National Family Centre Network*, „centra dla rodzin są przestrzenią, w której realizowane jest holistyczne/kompleksowe podejście do rodzin z silnym odniesieniem do społeczności lokalnej, jej uwarunkowań oraz uruchomieniem procesów partycypacyjnych użytkowników” (Biernat, Przeperski 2016, s. 37). Nie jest to jednak jedyne zadanie, jakie realizują centra. W zależności od kraju, sposoby ich pojmowania są różne. Jeśli przyjmiemy, że są one kształtowane na bazie diagnozy potrzeb społeczności lokalnej (rodzin), instytucji działających na danym terenie oraz potencjału dostępnego do wykorzystania, to zaproponowanie jednolitej typologii jest zadaniem trud-

nym, a wręcz niemożliwym. Każda ze społeczności ma cechy wspólne z innymi, jak również uwarunkowania charakterystyczne tylko dla niej. Dane centrum jest odbiciem sposobu podejścia do rodzin na konkretnym obszarze nie tylko geograficznym, ale także socjo-psychologicznym i kulturowym. W Wielkiej Brytanii lokują się one między systemem pomocy społecznej a rozwojem społeczności lokalnej. We Francji mieszczą się w nurcie działań społeczno-kulturalnych. W Niemczech koncentrują się wokół kompleksowego i zintegrowanego zaspokajania potrzeb rodzin. W Szwecji rozumiane są jako model szerokiej profilaktyki i edukacji zdrowotnej. W Finlandii skupiają się na wspieraniu małego dziecka i rodziny (Biernat, Przeperski 2016; Batchelor i in. 1999; Spoth i in. 2002).

Badania Biernata i Przeperskiego (2016) pokazują, że w Polsce centra dla rodzin powstawały w ramach projektu „Schematom STOP”, i w większości tworzone były przez jednostki pomocy społecznej: powiatowe centra pomocy rodzinie (11), miejskie ośrodki pomocy społecznej (3), miejskie ośrodki pomocy rodzinie (2). Tylko w jednym przypadku centrum zostało utworzone przez powiatowy urząd pracy. Wszystkie centra kierowane były do rodzin wielodzietnych, zakwalifikowanych do projektu. Najczęściej wskazywanym celem działań tych placówek była integracja rodzin, stworzenie dla nich miejsca spotkań, wzmocnienie więzi rodzinnych, podnoszenie umiejętności komunikacyjnych w rodzinach, możliwość rozwiązywania konfliktów oraz rozwój zainteresowań rodzin. Przeprowadzona diagnoza wykazała, że na formę organizacyjną i efekty działalności centrów dla rodzin w dużej mierze wpłynęły ograniczenia płynące z założeń projektu. Jak podkreślają autorzy badań, mimo pewnych niedociągnięć w działaniu instytucji, m.in. sposobie rekrutowania rodzin, formułowaniu celów działalności, słabym przygotowaniu od strony metodycznej, należy je uznać za bardzo interesujący eksperyment wprowadzający nowe rozwiązania w zakresie wsparcia rodziny w środowisku lokalnym.

Wymiar czwarty – polityka społeczna na rzecz budowania zintegrowanego modelu wspierania rodziny w środowisku lokalnym

Zadania polityki społecznej na rzecz budowania zintegrowanego modelu wspierania rodziny w środowisku lokalnym realizowane mogą być w kilku wymiarach. Pierwszym ważnym elementem jest samo środowisko lokalne, a dokładniej uwarunkowania środowiskowe wpływające na życie i funkcjonowanie w nim rodzin. Do tych czynników możemy zaliczyć m.in.: infrastrukturę i dostęp do niej, poczucie bezpieczeństwa i możliwości (Chaskin 2006). Istotną rolę odgrywa również organizacja środowiska, w tym promowanie współpracy środowiskowej oraz rozszerzanie lokalnych sieci wsparcia

o nowych partnerów – profesjonalistów pracujących z rodziną oraz wspieranie organizacji pozarządowych działających na rzecz rodziny. W myśl zasady pomocniczości organy państwa i samorządu terytorialnego powinny popierać ich tworzenie oraz chronić ich niezależność (Sierpowska 2015). Promowane powinny być także działania pomocowe, które opierają się na możliwościach, potencjałach i siłach jednostkowych, rodzinnych oraz środowiskowych. Organizowanie szkoleń i warsztatów dla praktyków staje się kolejnym ważnym elementem tego systemu. Takie szkolenia mogą koncentrować się na wzmacnianiu umiejętności profesjonalistów w rozpoznawaniu potrzeb i oczekiwań rodzin oraz społeczności lokalnej, uwarunkowań i dynamiki danego środowiska, a także dostarczaniu kulturowo wrażliwego i odpowiedzialnego wsparcia. Chodzi też o pomoc merytoryczną i finansową odpowiednich służb społecznych w tworzeniu zintegrowanego systemu wspierania rodzin w środowisku lokalnym.

Jak podkreśla Chaskin (2006), ważną rolę odgrywają lokalne sieci wsparcia. Jednym z elementów kreowania polityki społecznej jest wspieranie tych sieci oraz rozszerzanie ich o nowych partnerów. Znaczenie sieci jest stale rozpoznawane, zarówno w rozwoju wsparcia rodzin, jak i społeczności w praktyce i badaniach. Warto też zwrócić uwagę na prowadzenie badań nad rozpoznaniem potrzeb rodzin w środowisku lokalnym, tworzeniem infrastruktury, czy konstruowaniem nowych rozwiązań prawnych.

Uwagi końcowe

Tworząc zintegrowany system wspierania rodzin w środowisku lokalnym warto zwrócić uwagę na kilka elementów:

1. Wykrywanie, pobudzanie i łączenie kategorii sił rodzin i środowiska lokalnego (Biernat, Przeperski 2015; Krzezińska-Żach 1999; Pilch 1993).
2. Podejmowane działania w zakresie wspierania rodzin w środowisku lokalnym powinny mieć charakter systemowy, a nie doraźny i przypadkowy (Biernat, Przeperski 2015).
3. Dbłość o poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego, kulturalnego środowiska lokalnego, posiadanych zasobów oraz dostępności do nich (Kawula 2002).
4. Tworzenie przestrzeni na kreowanie oddolnych inicjatyw, które stanowiłyby dodatkową ofertę wsparcia dla rodzin (Biernat, Przeperski 2015).
5. Zwiększenie demokratycznego uczestnictwa mieszkańców w podejmowaniu decyzji, uczestnictwo w rozwiązywaniu spraw wspólnoty (Pilch 2014).

6. Prowadzenie badań diagnozujących związki rodziny ze środowiskiem lokalnym na różnych poziomach (mikro, mezo, egzo i makro) (Biernat, Przeperski 2015).

Jak piszą Biernat i Przeperski (2015), środowisko lokalne można traktować jako rodzaj otuliny, która nie tylko chroni rodzinę przed niekorzystnymi czynnikami zewnętrznymi, ale również dostarcza bodźców wspierających ją w funkcjonowaniu i rozwoju. Z kolei rodzina jest nieocenionym czynnikiem pozytywnych przeobrażeń środowiska lokalnego. Stąd tworzenie przyjaznej i życzliwej atmosfery wokół nich może stać się istotnym elementem budowania lokalnej wspólnoty. Dbałość o kondycję i rozwój rodzin przekłada się bowiem na dobrostan środowiska lokalnego w wielu jego wymiarach (społecznym, kulturowym, gospodarczym).

Literatura

- Aar J.V. van, Asscher J.J., Zijlstra B.J.H., Deković M., Hoffenaar P.J., (2015), *Changes in parenting and child behavior after the home-start family support program. A 10 year follow-up*, „Children and Youth Services Review”, nr 53.
- Asscher J.J., Hermans J.M.A., Deković M., (2008), *Effectiveness of the Home-Start Parenting Support Program. Behavioral outcomes for Parents and Children*, „Infant Mental Health Journal”, nr 29(2).
- Batchelor J., Gould N., Wright J., (1999), *Family centres. A focus for the children I need debate*, „Child and Family Social Work”, nr 4.
- Bell C., Elliott E., Simmons A., (2010), *Community capacity-building*, [w:] *Preventing childhood obesity. Evidence, policy and practice*, Waters E., Swinburn B., Seidell J., Uauy R. (red.), Wiley Blackwell, Chichester.
- Biernat T., Przeperski J., (2015), *Zintegrowane wsparcie rodziny w środowisku lokalnym. Centrum dla rodzin*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń.
- Chaskin R.J., (2006), *Family Support as Community-based Practice. Considering a Community Capacity Framework for Family Support Provision*, [w:] *Family Support as Reflective Practice*, Dolan P.A., Canavan J.R., Pinkerton J. (red.), Jessica Kingsley Publishers, Londyn.
- Chaskin R.J., (2008), *Resilience, Community, and Resilient Communities. Conditioning Contexts and Collective Action*, „Child Care in Practice”, Vol. 14, nr 1.
- Chaskin R.J., (2009), *Building community capacity for children, youth, and families*, „Children Australia”, nr 34(1).
- Ciczowska-Giedziun M., (2016), *Voluntary Home-Based Programmes as a form of supporting families*, „Szkice Humanistyczne”, nr 3.
- Crow G., Allan G., (2000), *Communities, Family Support and Social Change*, [w:] *Family Support. Direction from Diversity*, Canavan J.R., Dolan P.A., Pinkerton J. (red.), Jessica Kingsley Publishers, Londyn.
- Dolan P., Pinkerton J., Canavan J., (2006), *Family support. From description to reflection*, [w:] *Family support as reflective practice*, Dolan P., Pinkerton J., Canavan J. (red.), Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia.
- Dower J., Bush R., (2003), *Critical Success Factors in Community Capacity-Building*, Centre for Primary Health Care, The University of Queensland, Brisbane.

- Egerton M., Mullan K., (2008), *Being a pretty good citizen. An analysis and monetary valuation of formal and informal voluntary work by gender and educational attainment*, „British Journal of Sociology”, nr 59(1).
- Goldenberg H., Goldenberg I., (2006), *Terapia rodzin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Gottlieb B., Gillespie A., (2008), *Volunteerism, health, and civic engagement among older adults*, „Canadian Journal on Aging”, nr 27(4).
- Grotowska-Leder J., (2008), *Wsparcie społeczne w perspektywie teorii socjologicznych – kontekst więzi społecznej, sieci społecznych, sieci wymiany*, [w:] *Sieci wsparcia społecznego jako przejaw integracji i dezintegracji społecznej*, Grotowska-Leder J. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Herriger N., (2006), *Empowerment in der Sozialen Arbeit*, Kohlhamnen Verlag, Stuttgart.
- Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2014 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. 2015, poz. 332, z późn. zm.
- Kanios A., (2016), *Praca socjalna z rodziną problemową. Perspektywa metodyczna*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Kantowicz E., (2014), *Praca socjalna z rodziną ryzyka*, [w:] *Praca socjalna z dziećmi, młodzieżą i rodziną*, Ruszkowska M., Winiarski M. (red.), Wydawnictwo Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa.
- Karoly P., (1993), *Mechanisms of self-regulation. A system view*, „Annual Review of Psychology”, nr 44.
- Kawczyńska-Butrym Z., (2011), *Rodziny zależne od pomocy – wsparcie z zewnątrz – wykorzystanie zasady domina i synergii (DiS) oraz zasobów rodziny*, [w:] *Pomoc społeczna wobec rodzin. Interdyscyplinarne rozważania o publicznej trosce o dziecko i rodzinę*, Trawkowska D. (red.), Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń.
- Kawula S., (2002), *Pomocniczość i wsparcie. Kategorie pedagogiki społecznej*, Oficyna Wydawnicza „Kastalia”, Olsztyn.
- Kawula S., (2008), *„Spirala życzliwości” jako cel społecznego wsparcia i forma skutecznej pracy środowiskowej – wymiar psychopedagogiczny*, [w:] *Pedagog społeczny w meandrach środowiska lokalnego*, Kromolicka B. (red.), Wydawnictwo Ars Atelier, Szczecin.
- Kawula S., (2012), *Pedagogika społeczna. Dzisiaj i jutro*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń.
- Kawula S., Brągiel J., Janke A.W., (2009), *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, wyd. 2 popr. i uzup., Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń.
- Kornatowska I., Lewandowska K., (2007), *Program Dobry Rodzic – Dobry Start. Wczesna profilaktyka krzywdzenia dziecka*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka”, Vol. 6, nr 2(19).
- Krasiejko I., (2010), *Metodyka działania asystenta rodziny. Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach w pracy socjalnej*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice.
- Krzesińska-Żach B., (1999), *Główne kierunki pomocy rodzinie i dziecku w środowisku lokalnym*, [w:] *Pomoc dziecku i rodzinie w środowisku lokalnym. Materiały pomocnicze dla studentów studiów pedagogicznych*, Danilewicz W., Izdebska J., Krzesińska-Żach B. (red.), Wydawnictwo Trans Humana, Białystok.
- Kulesza M., (2009), *Rodzinne zasoby. Nowe możliwości w diagnozie i terapii rodziny*, „Pedagogika Społeczna”, nr 3–4.
- Kulesza M., (2010), *Zasoby rodzinne*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku. Suplement A–Ż*, Pilch T. (red.), Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.

- Lohoar S., Price-Robertson R., Nair L. (2013), *Applying community capacity-building approaches to child welfare practice and policy*, AIFS CFCFA Paper No 13.
- Maluccio A.N., Pine B.A., Tracy E.M., (2002), *Social work practice with families and children*, Columbia University Press, New York.
- Mendel M., (2002), *Animacja współpracy środowiskowej*, [w:] *Animacja współpracy środowiskowej*, Mendel M. (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Miller S., (2010), *Supporting Parents. Improving outcomes for children, families and communities*, Open University Press, Glasgow.
- Noya A., Clarence E., Craig G. (eds.), (2009), *Community capacity-building. Creating a better future together*, OECD Publishing, Paris.
- Pilch T., (1993), *Środowisko lokalne – struktura, funkcje, przemiany*, [w:] *Pedagogika społeczna*, Pilch T., Lepalczyk I. (red.), Warszawa.
- Pilch T., (2014), *Od wspólnoty do społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *Spółeczeństwo obywatelskie. Wybrane aspekty jego tworzenia (Kontekst historyczny i współczesny)*, Kabzińska Ł. (red.), Wydawnictwo WSiE TWP w Olsztynie, Olsztyn.
- Przeperski J., (2015), *Konferencja grupy rodzinnej w teorii i praktyce pracy socjalnej z rodziną*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń.
- Radlińska H., (1961), *Pedagogika społeczna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Ryan J., Schuerman J., (2004). *Matching family problems with specific family preservation services. Stimulus and response*, [w:] *Reaching high-risk families. Intensive family preservation in human services*, Tracey E., Booth C. (red.), Aldine de Gruyter, New York.
- Sakowska J., (1999), *Szkoła dla Rodziców i Wychowawców*, Wydawnictwo Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa.
- Saleebey D., (1996), *The strengths perspective in social work practice. Extensions and cautions*, „Social Work”, Vol. 41(3).
- Sierpowska I., (2015), *Dziecko w lokalnym systemie wsparcia socjalnego*, [w:] *Dziecko i rodzina w lokalnym systemie wsparcia*, Skwarek B., Gawłowska A., Biegun E. (red.), Wydawnictwo PWSZ im. Witelona w Legnicy, Legnica.
- Smolińska-Theiss B., (2015), *Funkcja opiekuńczo-wychowawcza szkoły – relikw przeszłości czy współczesne wyzwanie*, „Pedagogika Społeczna”, nr 3(57).
- Spoth R.L., Kavanagh K.A., Dishion T.J., (2002), *Family Centred Preventive Intervention Science. Toward benefits to larger populations of children, youth and families*, „Prevention Science”, nr 3.
- Stelmaszuk Z.W., (1994), *Interwencja w sytuacji kryzysu w rodzinie. Model Homebuilders*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 6.
- Szluz B., (2007), *Wsparcie społeczne rodziny osoby niepełnosprawnej*, „Roczniki Teologiczne”, t. 54, z. 10.
- Szmagałski J., (1994), *O „budzeniu sił ludzkich” nie po polsku. Koncepcje „empowerment” w anglojęzycznej literaturze z zakresu edukacji i pracy socjalnej*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, nr 3.
- Winiarski M., (2014), *Opieka, pomoc i wsparcie społeczne jako wymiary pracy socjalnej z dziećmi, młodzieżą i rodziną*, [w:] *Praca socjalna z dziećmi, młodzieżą i rodziną*, Ruszkowska M., Winiarski M. (red.), Wydawnictwo Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa.

Źródła internetowe

- Szredzińska R. (b.d.), Wolontariusz w Rodzinie, <http://www.dobryrodzic.pl/page.php?ID=D=2&PID=120> (data pobrania: 20.01.2015 r.).